

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Մ. Կորեյի. Մի մանկան հոգու պատմութիւն. վէպիկե
ո՛չ մանուկների համար. ռուսերէնից թարգմանեց Տ. Վ.
Վաղարշապատ. 1902. էջ 354. գինն է 1 ռ.

Անդղիական կեանքից վերցրած այս վէպի խակական ա-
նունն է Հզօր Հիւլէ—The mighty Atom—, Մարիա Կորեյ-
լին այս աշխատութեան մէջ շօշափում է Եւրոպական այժմեան
կեանքի ամենալուրջ խնդիրներից մէկը. արդեօք ինչ հետե-
ւանք կունենալ դաստիարակութիւնն առանց կրօնի և Աս-
տուծոյ գաղափարի Անհաւատ և անաստուած սերունդ
կրթելու գաղափարը, որ բաւականին տարածուած է Ֆրան-
սիայում՝ սկսել է մուտք գործել նաև բարեպաշտ անդղիացի-
ների մէջ և ահա այդ գաղափարի դէմ մարտնչելու համար է
շարադրուած Հզօր Հիւլէն: Հեղինակի տենդէնցիան որոշ-
արտաբանութեամբ է իւր հետևեալ համառօտ նախաբանի մէջ. «Այս
գիրքն ուղղուած է այն մեծամիտ լաւաջաղիմակներին, որոնք
թէ իրենց վարդապետութեամբ և թէ օրինակով նպաստում են
մանուկներին անհաւատ կրթելու անաղնիւ գոր-
ծին և որոնք... ձգտում են արմատախիլ անել մանկական
հոգուց տարրական դպրոցներում և միւս բոլոր գրագիտու-
թեան տեղերում Աստուծոյ ճանաչողութիւնը և սէր
առ Աստուած, որ աղնիւ կեանքի միակ, ճշմարիտ հիմքե-
րն են, որով պատճառ են դառնում մարդասպանութիւնից
առաւել զարուրելի լանցանք»:

Վէպի հերոսն է 11 տարեկան Լիօնէլը, որի հարուստ,
արիստոկրատիական ծագումից, բայց անհաւատ և անաստ-
ուած հայր Վեյլի սկսւում է հաստատ որոշումն է կալացրել՝
իւր միակ որդուն դաստիարակել անկրօն և անաստուած: Գոր-
ծողութիւնը կատարւում է Կոմսօրտին ամառանոցում: Վեպի

կուրտն լատկապէս ընտրում է այդ առանձնացած գիւղը, որ պէս գիւղին էլ ուրիշ երեխաների հետ լարաբերութիւն չունենալ և պարապի գիտութիւններով իւր դաստիարակի հետ: Կարճ ժամանակից լետով Վելիսկուրտն արձակում է որդու դաստիարակին, որովհետեւ տեղեկանում է, որ ուսուցիչը մինչև այժմ նախապաշարուած հաւատում է քրիստոնէութիւն անուած առասպելաբանութեան, հաւատում է մի ինչ որ մտացածին Աստուծոյ՝ Տիեզերքի Արարչի և վերջապէս հոգու անմահութեանը: Նա հրաւիրում է ամբողջ Անդղիալում լալտնի ուսուցչապետ Կադմօն—Հօրին, որ հռչակուած էր իբրեւ խիստ մարդ:

Լիօնէլը վեց տարեկան հասակից սկսած այդ ուղղութեամբ է դաստիարակուած. նա ընդունակ, խելացի երեխայ է, ըմբռնում է այժմ արդէն գիտութիւնները. նա ևս հօրնը ման չէ հաւատում Աստուծոյ գոյութեան և գերեզմանափոր Ռուբէնի հետ խօսելիս ասում է. «Հայրս խիստ կրարկանար, եթէ նորան ասէին՝ թէ ինքը հոգի ունի,—և ես գիտեմ, որ նա երբէք իրաւունք չի տալ ինձ հոգի ունենալու, եթէ մինչև անգամ ես որեւէ հնարքով կարողանալի աճեցնել իմ մէջ աղբ...»: Լիօնէլի փոքրիկ ուղեղի մէջ հայել են, որ Աստուած գոյութիւն չունի և ամեն բանի սկզբնապատճառը հիւլէն է, որից առաջ ևն դալիս միւս հիւլէները, որոնք անդադար ձեւափոխուելով, անգիտակից, առանց մտածելու, միմիայն նիւթի զօրութեամբ կաղմում են աշխարհ: Այսպիսի դադարաւորներով սնուած երեխան սաստիկ չփոթւում և մտատանջութիւնների մէջ է ընկնում, երբ պատահմամբ ծանօթանալով գերեզմանափոր Ռուբէնի և նրա փոքրիկ աղջկի Ժեսմինայի հետ՝ լսում և տեսնում է՝ թէ ինչպէս նրանք հաւատում են Աստուծուն, եկեղեցի են գնում և երջանիկ են: Նա զգում է, որ իւր սովորած սկզբունքներին հիման վրայ ապրելը մի առանձին նպատակ չունի և ասում է հօրը. «Սա լոյնել եմ, լոյնել եմ գրքերից և ամեն բանից. ինչ որ կալ նոցա մէջ՝ միայն խառնաշփոթութիւն է և հակասութիւն, հակապութիւն և խառնաշփոթութիւն... ուրիշ ոչինչ. և ինչո՞ւ համար է այս բոլորը: Կմեռնե՞ք՝ և ամեն ինչ կմոռանանք, ինչ որ մի ժամանակ գիտէինք...»: Այնպէս որ աշխատանքն էլ իզուր և գիտութիւնն էլ աւելորդ է...: Այսպիսի մտածմունքներով փոքրիկ Լիօնէլը մաշուած է. նրան չեն թուլ տալիս տան

պարտիզից դուրս գնալ, ուրիշ երեխաների հետ հաղորդակցութիւն ունենալ. մայրն էլ, որ առաջ սիրում էր իւր զաւակին՝ հօր խտտասրտութեան պատճառով հետզհետէ սասում է նրանից, նրանով չէ հետաքրքրուում և մի գեղեցիկ օր էլ փախչում է տանից։ Լիօնէլի վրալ սաստիկ ներգործում է այդ դէպքը և նորա թոյլ, տկար մարմինն էլ չէ դիմանում. նա ուշաթափուում, հիւանդանում է։ Բժշկի խորհրդով վէլիսկուրաը դժկամակութեամբ Լիօնէլին ուսուցչի հետ ուղարկում է Կլեմերլի՝ բժշկուելու և հանգստանալու համար։ Բուժարանում պրօֆ. Կադմօն Հօրը հետզհետէ լաւ ծանօթանալով իւր սանի հետ և ուսումնասիրելով նրա հոգեկան տանջանքների և մեղքերի շփոթութեան պատճառները, համոզւում է, որ վէլիսկուրտի և իւր բռնած ընթացքը զլիսովին սխալ է և բացառանշում է. «Ո՛ր պլիսի դարհուրելի ոճիւր է՝ կրթել ալս մանուկին առանց որ և է հաւատալիքի»։ Քըսան օրուալ ընթացքում Լիօնէլը փոքր ինչ կաղղուրուելով՝ վերադառնում է Կոմօրտին. բայց ախտեղ պատահած մի նոր դժբաղդութիւն բոլորովին ընկճում է մանուկ զիտնականին. նրա սիրելի փոքրիկ Ժեսմինան վախճանւում է բկուռուցքից։ Երբ Լիօնէլը սաստիկ վշտից ընկճուած չդիտէ թէ ինչ անէ, Ժեսմինայի հալը գերեզմանափոր Ռուբէնը հանգստացնում է նորան ասելով՝ թէ Ժեսմինան ալժմ հրեշտակների մօտ է, ախտեղ աւելի լաւ կլինի նա. թէպէտ նրա մարմինը պէտք է դնենք դերեզմանի մէջ, բայց նրա հոգին կենդանի է և իւր սիրելի մայրիկի մօտ է։ Լիօնէլը գունատ դէմքով և դողալով պատասխանում է. «Ո՛ր ճշմարիտ չէ—դա միայն անմիտ նախապաշարումն է։ Աստուած չկալ։ Բաւիտենական կեանք գոլութիւն չունի... Թշուառ, թշուառ մարդ... Մթթէ դուք երբէք ոչինչ չէք սովորել։ Մահուանից լետոյ—չկալ ոչինչ... Զկալ Աստուած, կալ միայն—Հիւլէ, իսկ նորա համար—բոլորը մէկ է»։ Նա երկար մտաւանջութիւնների մէջ է ընկնում. «Իսկ եթէ լանկարժ ալնպէս պատահի, որ այդ բոլոր զիտնականները սխալւում են... լանկարժ դուրս գալ, որ հէնց այդ Հիւլէն է—Աստուած, իսկ Քրիստոսը—առասպել չէ, ալ Ան, Որի մասին ախքան հրաշալի կերպով լատնում է Աւետարանը—այդ դէպքում Ժեսմինան ալժմ—ալնտեղ է... ուրովհետև ալս կեանքից լետոյ կալ և մի ալ կեանք... բայց թնչպէս, ինչպէս իմանան ճշմարտութիւնը»։ Այս երկմտու-

թիւնը, հոգեկան տանջանքը խեղճ երեխայի ուղեղն ալն աստիճանի խառնաշփոթում են, որ նա վճռում է շուտով անձամբ իմանալ ճշմարտութիւնը. նա վճռում է մեռնել և հաստատակամութեամբ իրադրոծում իւր վճիռը: Խեղճ Լիօնէլը կախուում է իւր սենեակում և ալգայիսով վերջ դնում Հիւլէի և Աստուծոյ զաղափարներին հակադրութեանը: Քննիչ բժիշկը կարծիք է լալտում, որ երեխային ալդ սարսափելի ոճիրը գործել է տուել ուղեղի կատարեալ լոգնածութիւնը, որ առաջացել է նրա ուժերից շատ վեր մտաւօր աշխատութիւններ տուննալուց. իսկ պրօֆ. Կադմոն—Հօրը համոզուած էր, որ չգաստի արակէական դործի մէջ կրօնական սկզբունքներին կատարեալ քայակալութիւնը, և ոչ թէ միալլ բան, ալդ մատակեանքը կորստի հասցրեցն:

Մենք ընթերցողին ներկայացրինք Հղօր Հիւլէի միալն ծուծը. վէպի նկարագրութեան ձեւը գրաւիչ է և ընթերցողն երբէք չէ ձանձրանում կարդալուց. փոքրիկ, անմեղ Փեմմինայի տիպը դուրս է բերուած շատ բնական. Վելիսկուրտի երկաթեալ բնաւորութիւնը զուտ անգլիական սառնասրբատութիւն և քարասրտութիւն է ներկայացնում. ոչ կնոջ խաւտառակ փախուստը, ոչ որդու տանջանքն ու վաղահաս մահը չեն զրդուեցնում նրա համոզումները և նա մնում է դարձեալ նոյն անհաւատն ու անաստուածը: Վէպի մի խոշոր և միակ հոգեբանական թերութիւնն է ներկայացնում ալն հանգամանքը, որ վերև մեր առաջ բերած կրօնա—փիլիսոփայական դատողութիւնները, հաւատի, Աստուծոյ, անմահութեան և զուտ նիւթապաշտական սկզբունքի զաղափարներին մասին ճառողը մի 11 տարեկան երեխայ է հանդիսանում. ալս անբնական է թւում մեզ, որքան որ Լիօնէլն ընդունակ և շատ բան սովորած լինէր:

Ինչ վերաբերում է հայերէն թարգմանութեանը, պէտք է ասենք, որ շատ լաջող է. թարգմանիչ Տ. Վ. դործ է ածում պահուն, կոկ հայերէն լեզու, երբեմն համեմուած ժողովրդական—ճաշակով ընտրուած—և դրաբարակաղմ բառերով:

Քանի որ, տարաբաղդաբար, մեղանում ևս երբեմն հրապարակով լալտնում են սկրօնն ամբոխի համար է՝ և ալլ ալպախի ալլանդակ մաքեր, խորհուրդ կտալինք ընթերցողներին գնել ալդ գիրքը և կարդալ. Գրքի հրապարակութեան ամբողջ արդիւնքը լատկացրած է հայ որբերին. ուրեմն և ալդ

գիրքը գնողները, բացի օգտակար բան կարդալուց, մի համակրելի և բարի նպատակի էլ կընպաստեն.

ՌՐԻՁ

Պրոֆ. Փ. Բատցէլ. Տարերը ազգագրութեան. զերմ-
թարգմ. Իս. Յարութիւնեանց. Թիֆլիս. 1802. գ. 50 կ.

Պրոֆէսոր Բատցէլը, Լապցիգի համալսարանի աշխարհագրութեան անուանի ուսուցչապետը, լատինի է իւր եռահատոր «Ազգագրութիւն» (Völkerkunde)՝ աշխատութեամբ, որ արդիւնք է իւր բազմաթիւ ճանապարհորդութեանց և վարկնի ազգերի կեանքի ուսումնասիրութեան:

Այս հիմնական աշխատութիւնը ժողովրդին աւելի մատչելի անելու համար՝ հեղինակը հրատարակել է գերմաներէն լեզուով դուա համառօտութիւնը «Տարերը ազգագրութեան» վերնադրով, որի թարգմանութիւնն է լոգուածիս վերնագիրը կրող աշխատութիւնը. Գիրքը բաժանուած է միջանի գլուխների, որոնց մէջ ամենից հետաքրքրականը Դ. և Ե. գլուխներն են, «Լեզուն» և «կրօնը», ուր հեղինակը մանրամասն հետազոտում է լեզուների և կրօնների հոգեբանական ծագումը, ի նկատի ունենալով բնական կամ վարկնի ազգերը:

Ազգագրական նիւթեր հաւաքելը մեղանում էլ բաւական տարիներ առաջ է սկսուել և այդ ճիւղի նահապետը իրաւամբ պէտք է համարել հանգուցեալ Գարեգին եպիս. Սրուանձտեանցին, որ դեռ վաթսունական թուականներին «Արծիւ վասպուրական»-ի մէջ սկսել էր հետաքրքրական լոգումներ հրատարակել մեր աշխարհի շանազան մասերի վերաբերեալ և իւր սիրուն, ճկուն և սահուն լեզուով հոգի ու շունչ տալ անկենդան հալ ժողովրդին, նորա լեզուին ու սովորութիւններին, նորա զիր ու դպրութեան, նորա կենցաղին. Սակայն աւանդ, որ մի Սրուանձտեան միայն ունեցանք, նա եղաւ այդ մասում առաջինը և վերջինը և չթողեց իւր լեռնից ոչ մի արժանաւոր լաջորդ:

Մեր մէջ էլ ազգագրութեամբ զբաղողները պէտք է ուսումնասիրեն պր. Բատցէլի աշխատութեան նման զրուածքներ, որպէս զի կարողանան հաւաքուած նիւթերը մշակել գիտութեան արդի պահանջների համաձայն: Այս տեսակէտից